

Česká ekonomika v koronavirové krizi

Jiří Šteg

30. dubna 2020

Jiří Šteg je český ekonom, žurnalista a pedagog. Zabývá se zejména makroekonomikou a ekonomickou politikou.

Obsah

1.	Výchozí (předkoronavirový) stav ekonomiky a politiky v ČR	5
1.1.	Základní ukazatele ČR	5
1.2.	Politická situace před koronavirem	6
1.3.	EU souvislosti	7
2.	Kroky vlády v rámci opatření proti koronaviru	7
2.1.	Stručná klasifikace vládních opatření	7
2.2.	Mezinárodní/EU kontext.....	10
3.	Odhad dopadů koronavirové krize na budoucí vývoj	11
3.1.	Odrazy vládních rozhodnutí do ekonomiky	11
3.2.	Dopady globálních procesů na ČR.....	12
3.3.	Rizika budoucího mezinárodního/EU vývoje	12
3.4.	Šance a limity budoucích změn.....	13
3.5.	Rizika a příležitosti pro ČR.....	14

1. Výchozí (předkoronavirový) stav ekonomiky a politiky v ČR

1.1. Základní ukazatele ČR

Vybrané základní ukazatele dávají základní představu o úrovni a krátkých trendech vývoje. Zvyšující se výkonnost ekonomiky se přes její hlubší problémy odrazila v minulých letech pozitivně na vývoji prakticky všech ukazatelů. Toto konstatování platí zejména pro vývoj mezd a zaměstnanosti:

	2017	2018	2019	Zdroje:
HDP (mil. Kč)	5 047 267	5 323 556	5 652 553	ČSÚ
Hrubý národní příjem (mil. Kč)	n/a	5 038 884	n/a	Eurostat
přepočtený počet zaměstnanců (osob)	4 067 500	4 079 600	4 109 200	ČNB
průměrná mzda (Kč)	29 504	31 885	34 125	ČSÚ
mzdový medián (Kč)	27 320	29 247	31 202	ČSÚ
starobních důchodců (osob)	2 403 933	2 410 080	n/a	ČSSZ
míra nezaměstnanosti (%)	4,3	3,2	2,8	MPSV
míra inflace (%)	2,5	2,1	2,8	ČSÚ
veřejné výdaje zdravotnictví (mil. Kč)	322 033	361 800	n/a	ČSÚ
státní dluh (mil. Kč)	1 624 700	1 622 000	1 640 200	MF
přebytek/schodek SR (mil. Kč)	- 6 151	+2 944	-28 515	MF

Růst HDP lze jednoznačně považovat za pozitivní trend, bohužel však není výsledkem činnosti moderní, inovativní a efektivní struktury hospodářství, ale především zapojením do mezinárodní práce. Skutečnost, že česká ekonomika je orientovaná na výrobní resp. průmyslová odvětví v nichž je navíc velká část společností vlastněná ze zahraničí představuje dlouhodobě riziko. V období konjunktury z dané struktury může ČR těžit, ale stejně tak v případě poklesu světového obchodu může zabřednout do těžko řešitelných problémů, což lze důvodně očekávat po koronakrizi. Parametry růstu HDP jsou také do značné míry ovlivňovány kursovou politikou ČNB, která v posledních cca 7 letech podporuje slabý kurs koruny a tím přispívá ke konzervaci zastaralé struktury české ekonomiky a oslabuje investiční činnost. Samotný ukazatel HDP navíc nemá přímou vazbu na blahobyt občanů, protože ročně odplývá do zahraničí oficiálně dlouhodobě cca 250-300 mld. Kč, tedy cca 5% HDP.

Předstih indexu růstu mezd (15%) před růstem HDP (12%) mezi lety 2017 a 2019 je při relativně stále míře inflace hlavním pozitivním trendem. Tato skutečnost je však devalvována při srovnání mzdové úrovně s vyspělými zeměmi, která je v ČR výrazně nižší. Hrubý příjem na hlavu a tedy kvalita života českých občanů se při denominaci příjmů prostřednictvím parity kupní síly dlouhodobě pohybuje na úrovni cca 70% evropského průměru. Relativně příznivý vývoj ukazatele vývoje mezd odráží několik faktorů ovlivňujících i toto krátké sledované období a je extrapolací přechodných trendů. Prvním jsou pozitivní produkční a odbytové výsledky velkých firem v ČR, které za sebou následně „táhnou“ i růst mezd. Druhým je soustavný tlak zaměstnanců a odborů na zvyšování mzdové úrovně včetně

minimální a zaručené mzdy. Třetím je konkurence na trhu práce, která při klesající nezaměstnanosti přirozeně tlačila na poptávku po zaměstnancích a tlačila na růst mezd.

ČR byla před koronavirovou krizí zemí intenzivně zapojenou do mezinárodní dělby práce a mezinárodního obchodu s aktivní bilancí zahraničního obchodu a problémy v bilanci finančních toků. Výrazným znakem ekonomiky byla i nízká míra soběstačnosti, zejména v oblasti zemědělství. Tyto skutečnosti byly dále komplikovány experimentálními kroky ČNB, které rezultovaly zejména v dlouhodobě slabý kurs národní měny. ČR byla plně závislá na vývoji světové hospodářské situace, bez výrazných rezerv typu silné domácí agregátní poptávky nebo finančních rezerv.

1.2. Politická situace před koronavirem

Po posledních volbách se ustavila v parlamentu poměrně nesourodá (faktická) vládní koalice hnutí ANO, ČSSD a KSČM. Obavy z většího zapojování extrémně populistické strany SPD do politického dění se s výjimkou drobnějších hlasování v zásadě nepotvrdily. Strany tzv. demokratické opozice nebyly schopné vygenerovat ani témata ani osobnosti, které by veřejnost přesvědčily o nutnosti změn. Pokusy o spojování a koordinaci činnosti opozičních stran končily vesměs neúspěchem, který posiloval zejména ANO. Celý tento vývoj se odehrával za příznivých hospodářských podmínek, což opozici ztěžovalo pozici při jakémkoliv kritice kroků vlády.

Hnutí ANO díky svému leadrovi a obratnému PR dominovalo veřejnému prostoru. Výhodou ANO byla skutečnost, že je fakticky „řízeno“ z kompaktního centra, které zahrnuje pouhých několik osob, z nichž některé ani nejsou členy hnutí (Babiš, Faltýnek, Brabec, Kysela, Prchal, Feranec, Volný, Schillerová) a všichni jeho zbývající členové včetně příslušných členů vlády jsou vázáni mimořádnou loajalitou, ať už má jakékoliv důvody. ČSSD, vzhledem ke své dlouhodobé rozpolcenosti a vnitřním problémům nebyla schopna tomuto tlaku odpovídajícím způsobem čelit a trpěla ve vládě syndromem juniorního partner. Do značné míry pro ni platí i charakteristika uvedená pro opozici – nebyla schopna prosadit svá témata, pokud s některým uspěla, bylo jí „zcizeno“ jako úspěch celé vlády či ANO a její vládní zástupci nepředvedli nic, čím by zaujali veřejnost. Je faktem, že programové prohlášení vlády i její konkrétní kroky rezultovaly v řešení některých dlouhou dobu odkládaných kroků jako bylo např. zvyšování důchodů, na druhou stranu se během fungování této vlády objevily ve veřejném prostoru tendence a trendy neslučitelné s moderním pohledem na stát a jeho řízení, například snaha o potlačování resp. diskreditaci NNO a obecně snaha posílit moc exekutivní na úkor moci zákonodárné včetně různých „měkkých“ forem vytlačování veřejnosti z oblastí obecného zájmu.

Vláda a s ní prakticky celá politická reprezentace veškerou svou činností dokázala, že není schopná se vymanit z trajektorie posledních třiceti let, nemá žádnou nosnou myšlenku rekonstrukce a směřování státu a soustředí se pouze na parametrické změny v rámci stávajícího stavu a/nebo na kroky, které jí – resp. ANO – či vybraným jedincům mohou přinést přízeň voličů nebo uspokojit jejich partikulární zájmy. Notorické dlouhodobé problémy, často charakterizované až jako rozklad státu, se projevují v silném faktickém vlivu Hradu na chod politiky, na řadu kádrových rozhodnutí a koneckonců i na faktický chod politického života v ČR. Výsledkem působení těchto hlavních trendů je přetrvávající netransparentnost v procesech veřejných politik, polarizace veřejného mínění.

Politický život v ČR zůstává nadále netransparentní a prolíná s v nich řada osobních, politických a hospodářských vazeb. Tato skutečnost je a zůstává největším rizikem stávajícího vnitřního politického vývoje, neboť ČR je institucionálně, strukturálně i hospodářsky nedostatečně připravena reagovat efektivně v zájmu svých občanů na dynamizující se poměry a narůstající nerovnováhy v geopolitice i globální ekonomice.

1.3. EU souvislosti

Vývoj EU od přijetí Lisabonské smlouvy stále výrazněji ukazuje nedostatky aplikované koncepce spolupráce členských států a tím integračních postupů. EU se vyvinula do podoby, které chybí základní rysy kompaktního koordinovaného celku. To její pozici na geopolitické mapě světa výrazně oslabuje se všemi negativními dopady na slabší resp. menší země, což platí v plné míře i pro ČR, která je navíc jak uvedeno výše, zatížena vlastními závažnými problémy. Institucionální nedostatky EU se projevují zejména v rozdělení pravomocí mezi jednotlivými institucemi a nesourodou koordinací či reglementací jednotlivých politik. To podtrhuje rozporuplnost a nízkou efektivitu činnosti EU, jejímž důsledkem je v lepším případě konzervace nevyhovujícího stavu quo v dané oblasti, v horším případě pak prohlubování rozporů, nerovností a napětí. Příkladem může být předání pravomocí v oblasti obchodní politiky plně do rukou EU a ponechání tvorby sociálních politik v jednotlivých národních státech. Vývoj posledních 11 let potvrzuje inherentní nedostatky EU, za jejichž východisko je potřeba považovat absenci základních kamenů integrace resp. nadřazení čistě ekonomických zájmů států a nadnárodních firem budování kompaktního a udržitelného celku. Z politologického hlediska se jeví jako základní chyba existence „ústavy“, která by určovala ideový směr budoucí integrace. Ta se tak ocitla do značné míry v rukou velkých států prostřednictvím Evropské rady resp. nadnárodních korporací prostřednictvím EK. Nesourodá hospodářská struktura EU a rozdílná ekonomická výkonnost států je multiplikována v rámci tzv. společné měny EUR, jež neumožňuje při faktické absenci fiskálních nástrojů EU vyrovnávat rozdíly mezi zeměmi cílenými investicemi a podporou rozvoje regionů nemluvě o negativních vlivech ekonomiky eurozóny na země stojící mimo ni. EU stále více připomíná jakýsi politický mechanismus pro uplatnění hospodářských zájmů subjektů, které jsou schopny na ni uplatňovat vliv a stále méně nositele evropských hodnot. Všechny popsané nedostatky byly zvýrazněny po krizi první dekády tohoto století zejména aplikací politiky „kvantitativního uvolňování“ ze strany ECB. Logickým důsledkem je nárůst bohatství bohatých států a stagnace resp. zhoršování postavení států chudších, tedy rozvrstvení EU do oblastí s různou úrovní blahobytu, které spolu v dané konstelaci nerovnoměrně těží z tzv. integračního procesu. EU dává těmto procesům pouze politické krytí. EU v této institucionální podobě nemá šanci uspět v akcelerující soutěži mocenských a hospodářských center světa řízených jako komplexní fungující celky, tedy zejména USA, Čínou a Ruskem, ke kterým se v historicky krátké době může přidat i Indie. Klíčem k úniku z daných problémů je podřízení ekonomických zájmů velkých států a nadnárodních korporací cílům skutečné výstavbě soudržné Evropy, tedy v první řadě krokům k vyrovnání ekonomické úrovně. ČR se plně zapojuje do her v Evropské unii a za vlády ANO a ČSSD se soustředí na pragmatické aspekty evropské politiky, tedy maximální vyčerpání disponibilních prostředků a nepředstavuje pro evropskou politiku významný element snad s výjimkou součinnosti v rámci V4, která je v EU považována za problematický svazek.

2. Kroky vlády v rámci opatření proti koronaviru

2.1. Stručná klasifikace vládních opatření

Vládní kroky lze rozdělit v zásadě na dvě podskupiny, opatření bezprostřední reakce a opatření středně a dlouhodobého charakteru.

Opatření bezprostřední reakce lze dále rozdělit na opatření epidemiologicko-zdravotní a opatření rychlé ekonomické pomoci. Epidemiologicko-zdravotní opatření představovala především vyhlášení nouzového stavu, nucenou zástavu řady ekonomických aktivit, uzavření škol a pomoc a podporu zdravotnímu systému při zvládání problémů. Vyhlášení nouzového stavu jako decisní krok v zásadě nelze kritizovat. Prakticky vzápětí se však ukázalo, jak slabá je jak materiálová připravenost státního

aparátu, tak schopnost reakce na hromadící se problémy a rizika a charakter rozhodovacích procesů státního aparátu. Naprosto nedostatečná úroveň strategických zásob (viz např. 10 tisíc roušek ve skladech Správy hmotných rezerv), která je sama o sobě obžalobou státní politiky vyvolala horečnatou aktivitu státního aparátu k zajištění alespoň základních prostředků ochrany a léčby pro nemocné a to bez ohledu na cenu. Chybějící koordinace vedla k různým cenám placeným různými ministerstvy různým dodavatelům bez žádoucí koordinace a zapojování zprostředkovatelů pochybného profilu. Vzhledem k rozsahu těchto problémů lze důvodně očekávat po opadnutí koronakrizy šetření NKÚ a ustavení parlamentní komise, která tyto praktiky bude vyšetřovat. Negativním důsledkem práce pod tlakem či jiných zájmů byla prakticky absentující podpora a mobilizace existujících konstrukčních a výrobních kapacit u českých výrobců.

Oficiální přehled o nákladech této operace neexistuje, z náznaků oficiálních činitelů lze dovozovat, že objem těchto nákupů resp. nákladů se pohybuje na úrovni 5-7 miliard Kč. Světový trh těchto prostředků se během koronakrizy prakticky zhroutil a vláda dala přednost zajištění fyzického objemu před snahou o účinnost a efektivitu. V „leteckém mostu“ mezi prakticky jediným potenciálním dodavatelem – Čínou – a ČR bylo provedeno 50 letů, které dopravily 2 000 tun materiálu, mj. téměř 63 milionů roušek a 9 milionů respirátorů. Poslední let byl uskutečněn 2. května. Zdravotní systém byl ve sledovaném období přetížen, ale nekolaboval, nikoliv však díky dokonalé připravenosti, ale spíše díky mimořádnému nasazení zdravotních i podpůrných složek. Toto vzepětí se nepochybně v dlouhodobějším plánu odrazí ve zdravotním systému komplikacemi plynoucí z akcentu na boj s koronavirem resp. oslabením a vyčerpáním rezerv zdravotnického systému. Tyto komplikace budou dvojího druhu. Jednak finanční, neboť zejména finanční hospodaření nemocnic bude postrádat prostředky alokované do tohoto souboje a jednak komplikace vyplývající ze skutečnosti, že řada diagnostických preventivních a léčebných činností je po dobu již cca 6 týdnů zastavena.

S postupujícím časem klesala srozumitelnost a jednotnost kroků vlády a příslušných zejména expertních orgánů pro občany, kteří svou ukázněností a loajalitou ukázali až nečekanou vyspělost. Přes ekonomické i zdravotní ztráty a vypětí lze konstatovat, že epidemiologicko-zdravotní opatření splnila svůj účel a ČR patří k zemím s nejlepšími výsledky v ochraně občanů.

V rámci opatření rychlé ekonomické pomoci byl spuštěno několik krátkodobých či omezených programů, které měly zmírnit dopady utlumení některých segmentů ekonomiky a/nebo uzavření škol na občany a podnikatele. Některá z nich byla učiněna rozhodnutím vlády či ministerstva, některá z nich si vyžádala změnu zákonů. Celkem se jednalo o cca 300 právních aktů. Zákonné změny byly vesměs projednávány ve zkráceném řízení ve Sněmovně a následně schváleny Senátem a podepsány prezidentem, vše obvykle v rámci jednoho týdne.

Jedná se zejména o:

- ošetřovné na děti do 13 let ve výši 60% základu čisté mzdy po celou dobu uzavření škol (před podpisem presidenta je navýšení na 80%). Vývoj výplaty celkového ošetřovného ke 30. dubnu v milionech Kč ukazuje vliv tohoto opatření na SR:
leden 150,17; únor 192,06; březen 283,34; duben 408,93. Prudký nárůst těchto plateb v březnu a dubnu je důsledkem právě tohoto opatření a promítne se bezpochyby i v květnu.
- podpora OSVČ při ošetřování dětí dle předchozího odstavce ve výši 424 Kč/den (OSVČ v běžných podmínkách nárok na ošetřovné nemají).
- odpuštění minimálních plateb sociálního (2.544 Kč) a zdravotního (2.352 Kč) pojištění OSVČ na období březen až srpen, které představuje úsporu 29.376 Kč.

- paušální tolerance pozdního podání přiznání daně z příjmů a příslušných plateb do 30. června.
- jednorázový kompenzační bonus pro OSVČ, jejichž podnikání bylo negativně ovlivněno koronavirovou krizí ve výši 25.000 Kč.
- program podpory státu pro nájemce postižené koronavirovou krizí, ve kterém v případě dohody o sdílení dopadů mezi pronajímatelem a nájemcem přispěje stát až na 50% smluvního nájemného.
- možnost zpětného započtení daňové ztráty do odvodové povinnosti

Opatření podobného rychlého charakteru je celá řada. Vesměs mají nouzový charakter vedený snahou omezit bezprostřední dopady na podnikání v oblastech akutně dramaticky zasažených epidemiologicky zdravotními opatřeními. Patří sem nadále například pozastavení EET, odpuštění řady pokut a penále při pozdním plnění daňových a ohlašovacích povinností, posunutí plateb za mýtné a silniční daň, ale např. také uzákonění voucherů poskytovaných cestovními kancelářemi za neuskutečněné dovolené. Všechna tato opatření lze vcelku hodnotit kladně z hlediska zábrany akutních škod a krátkodobých následků zejména pro občany a malé podnikatele, jakkoliv budou mít dramatický dopad na hospodaření státu, které se těmito kroky dostane do výrazného napětí.

Opatření středně a dlouhodobého charakteru byla zaměřena na odlehčení situace postižených podnikatelských subjektů s důrazem na zajištění finanční stability a zaměstnanosti jako předpokladu budoucího návratu k normální hospodářské aktivitě. K těmto opatřením patří zejména programy COVID a ANTIVIRUS.

Programy COVID otevírají podnikatelům s využitím státní Českomoravské záruční a rozvojové banky cestu k bezúročným úvěrům resp. garantovaným úvěrům. Celková výše čerpání z programů COVID je 15 mld. Kč a proběhla ve dvou etapách:

- COVID I, úvěrový program s kapacitou 1 mld Kč zaměřený na menší podniky, ve kterém byla alokována suma cca 5 mld. Kč prostřednictvím přímých úvěrů ČMZRB. Zaměřen byl na malé a střední podniky a byl ukončen v průběhu dubna pro vyčerpání kapacity.
- COVID II, záruční program s kapacitou 20 mld. Kč zaměřený na OSVČ a malé a střední podniky. Záruky jsou poskytovány ČMZRB vybraným komerčním bankám až do výše 80% jistiny při maximální výši úvěru 15 mil. Kč na dobu 3 let včetně úhrady úroků až do výše 1 mil. Kč

Zejména program COVID I byl administrativně vysoce náročný, což vedlo k vysokému procentu zamítnutých žádostí. COVID II byl v tomto směru úspěšnější. Hlavní město Praha, jehož podnikatelé byly vzhledem k využívání prostředků EU vyloučeni z možnosti čerpat z programů COVID (HDP na hlavu v Praze je nad úroveň takové využití umožňující) připravilo vlastní program, COVID Praha, v objemu 600 mil. Kč. Koncem dubna byly představeny i obrysy dalšího programu COVID III, opět v modelu záručního programu, tentokrát již plně administrovaného bankami a pro podniky až do 500 zaměstnanců. Tyto programy spadají do působnosti legislativy platné v rámci EU, která reguluje státní programy podpory, aby byly dodrženy principy volné soutěže. EK schválila pro ČR celkový rámec podpory malých, středních a vybraných větších podniků ve výši 1 bilionu Kč.

Program ANTIVIRUS je zaměřen na udržení zaměstnanosti podle německého modelu Kurzarbeit. Program poskytuje zaměstnavatelům příspěvek k superhrubé mzdě pracovníků, jejichž pracovní místa po dobu opatření zachovají v rozsahu od 60% v případě pobytu zaměstnance v karanténě nebo významných dopadů koronavirové krize na odbyt až do 100% v případě uzavření firmy z důvodů

hygienických opatření. Program je poměrně složitě strukturován, nicméně ze strany podnikatelských kruhů je hodnocen pozitivně jak z hlediska dostupnosti, tak z hlediska rychlosti, čímž se významně odlišuje od programů COVID.

Do skupiny těchto opatření lze zařadit celou řadu dalších dílčích menších programů jako je např. Country for Future podporující podniky, které pracují v režimech blízkých podmínkám Průmyslu 4.0 nebo Trend, podporující výzkumné a vývojové firmy.

Přes řadu dílčích organizačních, kapacitních i administrativních problémů lze konstatovat, že ČR se vyrovnala v prvotní fázi s hospodářskou reakcí na problémy kolem koronavirové krize poměrně úspěšně. Toto vyrovnání v první vlně proběhlo plně z veřejných rozpočtů bez jakékoliv vazby na zajištění zdrojů. Otázky zejména komplexních dlouhodobých dopadů a vlivů na chod státu zůstávají.

2.2. Mezinárodní/EU kontext

Epidemiologická a zdravotní opatření byla jednoznačně v pravomoci členských států neboť pouze malá část zdravotních politik patří do sdílené pravomoci EU a EU ani nedisponuje jakýmkoliv kapacitami v této oblasti. To byl také jeden z důvodů rozdílného průběhu epidemie v různých členských státech. Jiné je to v oblasti hospodářské, kde je EU nositelem řady výlučných pravomocí v oblasti cel, pravidel hospodářské soutěže a prostřednictvím (byť rozsahem malého) vlastního rozpočtu ovlivňuje do určité míry fungování hospodářství v jednotlivých zemích. ČR tak musí dodržovat řadu pravidel, která regulují nejen státní pomoc soukromému sektoru, ale i další pravidla širšího dopadu, jako je například deficit státního rozpočtu nebo zákaz diskriminace podniků se zahraničními vlastníky. Obecně lze říci, že s dodržováním žádného z pravidel EU nemá ČR problém a zejména v oblasti veřejných financí má vytvořen dostatečný „polštář“ pro vlastní hospodářskou politiku. Při horší kapitálové vybavenosti českých firem byla jistým limitujícím faktorem aplikace principu de minimis pro úvěrové programy, u kterých se počítá s využitím prostředků EU, ale tento vliv nebyl zásadní.

Plošný dopad důsledků koronakrizy pravděpodobně povede k zásadnímu přepracování pravidel užití fondů EU a zejména strukturu, priority a rozměry jednotlivých kapitol víceletého finančního rámce EU na období let 2021-27. EU resp. EK i Evropská rada prozatím zásadně odmítají jakékoliv zásadní změny ve fungování EU a zachovávají již dříve aplikované postupy při řešení krize. Lze však důvodně předpokládat, že nejpozději do tří let se takový postup ukáže jako neudržitelný. V době zpracování tohoto materiálu neexistuje v rámci EU resp. Evropské rady jednotný názor, o čemž svědčí i skutečnost, že poslední dvě její zasedání nepřinesla žádný definitivní výstup. Škody způsobené koronavirovou krizí se přitom odhadují až na dva biliony EUR. Pro srovnání – roční HDP EU se pohybuje na úrovni cca 18 bilionů EUR a roční rozpočet EU na úrovni 140 miliard EUR, odhadovaná úroveň škod tedy představuje významný zásah do ekonomiky EU. Na úrovni Evropské rady byl přijat Společný plán cesty k oživení, který má ochránit plně fungující jednotný trh, podpořit investice, posílit působení EU ve světě a zavést lepší systém správy. Opět, jako už tolikrát, byly zdůrazněny principy solidarity, soudržnosti a konvergence a plán byl předán ke konkretizaci EK. Zároveň se diskutuje o formě a rozsahu tzv. fondu na podporu oživení. Jeho konkretizované variantní návrhy by měla připravit EK, ale v rámci Evropské rady nepanuje shoda o tom, jakou by měl mít formu a jaký rozsah. Rozdílnost názorů vyplývá především z historických souvislostí i aktuálního stavu jednotlivých států. Bohatší a hospodářsky zdravější státy dávají přednost opatrnému přístupu k přerozdělování v rámci rozpočtu EU a podléhajícímu kontrole EK, více postižené státy tendují k vytvoření skutečného společného podpůrného fondu, ze kterého by byly přidělené prostředky administrovány dle uvážení jednotlivých vlád. Ani v rámci Evropské rady není shoda na tom, jakou formou by měl mít a jak by byl řízen. Na rozdíl od EU samotné resp. ER se po počátečním váhání Evropská banka rozhodla

vytvářet další likvidní polštář pro členské země eurozóny prostřednictvím tzv. kvantitativního uvolňování. Ohlášený program prozatím zahrnuje nákupy dluhopisů státního i soukromého sektoru v rozsahu 750 miliard EUR, který má trvat do konce roku. Reakce ECB je v kontrastu s přetrvávajícími diskusemi v rámci ER a do značné míry predestinuje další vývoj, který se pravděpodobně přikloní k prioritnímu využití monetárních nástrojů se třemi základními dopady. Jednak se hospodářské problémy rozloží v čase, jednak se zeslabí tlak na politickou dohodu mezi lídry členských států a jednak se posílí postavení ECB. Tento vývoj je ve všech třech momentech neblahý pro budoucnost EU. Posiluje se paradoxní situace, kdy jedna z institucí nedobudované EU získává větší váhu než samotný politický projekt. Současná situace tak posílí nerovnováhy mezi Severem a Jihem, mezi menšími a většími státy a mezi eurozónou a státy mimo ni. Otázkou také zůstává, do jaké míry budou reakce na koronavirovou krizi ovlivněny či modifikovány strukturální projekty představené v minulém období EK jako je například Green New Deal.

3. Odhad dopadů koronavirové krize na budoucí vývoj

3.1. Odrazy vládních rozhodnutí do ekonomiky

Skutečností je, že vláda byla vystavena nutnosti rozhodování, na které objektivně nemohla být a také nebyla připravena. Statistická data a mezinárodní srovnání ve vývoji nemocných a smrtelnosti v mezinárodním srovnání dávají do značné míry za pravdu drakonickým omezujícím opatřením z počátků koronavirové krize. Další postup vlády však již přinesl řadu otázek a v plné nahotě ukázal, že se jedná o vládu bez dlouhodobého směřování, bez strategické vize a bez ochoty řešit dlouhodobé problémy ČR v kontextu mezinárodního vývoje i mezinárodních poznatků a zkušeností. Afinita k mikromanagementu, nedostatek politické odvahy, neschopnost strategické úvahy či poplatnost korporátním strukturám vedla k faktickému předání dlouhodobých procesů do rukou bank a silných lobbistických struktur. Příkladem tohoto vývoje je i skladba nejrůznějších poradních ekonomických orgánů na úrovni vlády i ministerstev. Tak například v nově konstituovaném NERVu je ze 16 členů 8 členů bývalých nebo aktivních bankéřů a 4 další představiteli velkých korporací, z toho tři vlastněných zahraničním kapitálem. Jedinými představiteli jiného než korporátního segmentu jsou ekonomka Ilona Švihlíková a sociolog Daniel Prokop.

Vláda ve svých razantně a jednoznačně odmítá zasahovat jakkoliv do příjmové stránky rozpočtu. Slíbila přitom, že rozsah podpory ekonomiky dosáhne až 1,2 bilionu Kč. Ve dvou vlnách již Sněmovna schválila navýšení schodku letošního státního rozpočtu na 300 mld. Kč z původně plánovaných 40 mld. Z již přijatého navýšení schodku tedy vyplývá, že z jiných zdrojů by bylo potřeba saturovat potřeby ekonomiky ve výši 900 mld. Evropské zdroje mohou kapacitně dodat v ideálním případě cca 100 mld. Kč. Zbytek do zamýšlené částky tedy představuje cca 800 mld. Kč, u kterých hrozí, že se stanou potenciálem pro bankovní obchody se státní garancí. Přitom propad letošního HDP lze očekávat na úrovni 7-9% HDP, což by znamenalo podle rychlých propočtů tlak na schodek až ve výši na úrovni 450 mld. Kč. Fiskální i reálná hospodářská situace ČR je tedy mnohem dramatičtější, než se v tuto chvíli zdá. Její realistické zhodnocení nebude možné dříve než přibližně v září resp. říjnu, kdy se plně projeví důsledky výpadku z koronavirové krize a bude možné odhadnout i tempo a rozsah znovuoživení ekonomiky nejen v ČR, ale i v EU resp. ve světě. Skutečnost, že vláda resp. politická reprezentace není schopna využít vzniklé situace k restrukturalizaci příjmové stránky rozpočtu je hlavním strategickým dopadem krize, se kterým se bude ČR potýkat ještě značnou dobu. Jejím nevyhnutelným důsledkem je přesun dopadů na občany ČR v čase různými cestami, od inflace po zhoršení sociálních parametrů.

Prvních šest týdnů koronavirové krize a opatření vlády se významně odrazily ve státním rozpočtu již v tomto období. Přitom je třeba mít na paměti, že existuje celá řada nevypořádaných závazků státu jak

k dodavatelům, tak k různým odděleným součástem veřejných rozpočtů, které se prozatím v hospodaření státu neprojeví. Výše naznačená úvaha o konečném schodku státního rozpočtu za letošní rok je tedy namístě, byť samotná suma schodku by při adekvátní reakci vlády nemusela sama o sobě představovat riziko.

Hospodaření státního rozpočtu

(mld. Kč)

Plnění státního rozpočtu leden až duben 2020	2019	2020	% 2020/2019	Rozdíl skutečností
	Skutečnost	Skutečnost		
Příjmy státního rozpočtu	470,9	467,9	99,4	-3,0
Příjmy z EU/FM	39,3	41,9	106,6	2,6
Příjmy bez EU/FM	431,6	426,0	98,7	-5,6
Výdaje státního rozpočtu	500,6	561,7	112,2	61,1
Výdaje podíl EU/FM	41,4	46,9	113,5	5,6
Výdaje bez podílu EU/FM	459,2	514,8	112,1	55,5
Saldo státního rozpočtu	-29,7	-93,8	315,8	-64,1
Saldo EU/FM	-2,0	-5,0	245,7	-3,0
Saldo bez EU/FM	-27,7	-88,8	321,0	-61,1

Budoucí vývoj SR nebude možné přes aktuální postoj vlády pod kontrolou bez opatření na příjmové straně, která by měla zahrnovat zejména kroky k zamezení odtoku kapitálu, omezení aktivit finančního kapitálu a širší zavedení majetkových daní. Občané ze svých daní nebudou schopni – i s přihlédnutím k napětí v zaměstnanosti a dopadech na mzdovou úroveň – saturovat potřeby společnosti. Na tomto poli se rovněž odehraje budoucí politický souboj.

3.2. Dopady globálních procesů na ČR

Samotný propad a omezení ekonomických procesů ve světě sám o sobě nemusí představovat zásadní problém jako pro světovou ekonomiku, tak pro ČR. I historie ukázala, že hospodářské zotavení po krizových období bylo relativně rychlé. Pravicová maxima o ozdravných dopadech krizí v zásadě platí a je zesilována globálním charakterem ekonomiky. Současná situace po koronaviru je poněkud komplikovaná jednak neschopností EU resp. států adekvátně reagovat na do akcelerovaný živelný vývoj, vysokým podílem nejrůznějších institucionálních i mimoinstitucionálních finančních operací a probíhajícími geopolitickými změnami. Na tyto posuny ve světové ekonomice i politické není ČR připravena. Z důsledků koronakrizy vyjde ČR oslabena s přímými dopady na občany a veškeré negativní trendy posledních třiceti let budou posíleny.

3.3. Rizika budoucího mezinárodního/EU vývoje

Koronavirová krize nesporně zanechá v globální ekonomice zásadní stopu. Je předčasné prognózovat, zdali povedou k zásadnímu přehodnocení dosavadních postupů nebo se souboj s jejími následky ponese v duchu dosavadních zvyklostí. Prvotní signály naznačují, že je pravděpodobnější druhá možnost. Fiskální expanze podporovaná některými prvky monetární politiky povede

pravděpodobně k další koncentraci kapitálu a ekonomické moci na straně silných nadnárodních korporací, zatímco střední podniky budou v silné míře vystaveny odbytovým resp. existenčním problémům. Politicko-administrativní trendy minulých let - v EU např. plány Nového zeleného údělu - budou ve světle existujících problémů oslabeny nebo odloženy, v lepším případě se budou realizovat částečně a v míře, která umožní realizovat zisky velkým hráčům evropského trhu.

Koronavirová krize dramaticky zvýraznila institucionální a funkční nepřipravenost aktuální formy EU jakkoliv reagovat na výzvy, kterým by měla čelit v měnící se struktuře geopolitických poměrů. Základním problémem je samotná architektura EU jako soustátí, ve kterém jsou některé pravomoce centralizovány resp. převedeny na ER/EK i. e. EU a některé ponechány na jednotlivých státech. Zdravotní politika patří mezi diverzifikované a tomu odpovídá i rozdílný průběh a důsledky koronakrizy v jednotlivých zemích. Velmi hrubě řečeno lze konstatovat, že „měkké“ politiky jsou decentralizovány (kromě zdravotnictví např. i sociální politika) a „tvrdé“ resp. ekonomické do značné míry nebo úplně v gesci EU. Mizivý rozpočet EU na úrovni jednoho procenta HDP, absence fiskální politiky a fundamentální poruchy v konstrukci „společné“ měny EUR. Rozměr koronavirové krize v plné nahotě nasvítí tři krize, které více či méně latentně probíhají v EU a vytvářejí na kontinentě rizikové prostředí: institucionální krizi, krizi nerovností a krizi demokracie. Rozpad EU již nyní nelze vyloučit. V mírnější formě by měl formu faktického rozdělení zemí kolem členství v eurozóně, která by pak po vyřešení vnitřních problémů mohla absorbovat ty země, které dosud stojí vně. V dramatičtější formě nelze vyloučit ani dramatičtější formy nejrůznějších exitů a vylučování zemí z některých rozhodovacích procesů, tedy skutečný faktický krach projektu evropské integrace. Nejméně pravděpodobným scénářem se jeví zachování současného stavu, který by však nadále vedl k dalšímu oslabování postavení EU ve světě a který by ji nemohl garantovat dlouhodobou udržitelnost.

3.4. Šance a limity budoucích změn

COVID resp. reakce vlád na něj zasáhly tvrdě do globální hospodářské struktury, ale v delším časovém horizontu nezůstanou bez dopadů nejen na ekonomiku, ale také na sociální zvyklosti a především na sociální systém. Tento proces jasně ukázal, že postkapitalistická představa o Zemi jako nekonečně velkém hřišti kapitálu je mylná resp. neudržitelná. Koronavirová krize odhalila v plné míře zranitelnost dlouhodobě budovaného globálního produkčního, spotřebitelského a finančního systému, který je plně zaměřený na usnadňování pohybu zboží, služeb a kapitálu. Vzájemná propojenost všech jeho komponentů vedla k bezprecedentnímu dominovému efektu erodujícímu celou společnost.

V krizi roku 2008, ve které byl zdrojem – zjednodušeně řečeno – finanční systém, byly sice produkční resp. spotřební vazby oslabeny, ale v zásadě zachovány. Tuto krizi se tedy „podařilo vyřešit“ zejména finančními operacemi resp. přísunem likvidity do systému. Monetární expanze napomohla rozložení problémů v čase, což se projevilo i v následném rozložení zátěže prostřednictvím fiskálních operací do všech vrstev společnosti s výrazným dopadem do zpomalení reálných příjmů zaměstnanců. Aktuální krize má jiný charakter neboť zasahuje plošně prakticky všechna odvětví omezením či zastavením veškerých aktivit. Kvalifikované odhady ztrát světového HDP se pohybují na úrovni 5-7% a zásadní souboj, který se v tomto čase odehrává je prakticky souboj o rozložení této zátěže mezi regiony, v rámci regionů mezi státy a v rámci států mezi jednotlivé segmenty společnosti. V tomto smyslu se jedná o krizi nové, dosud nepoznané kvality, která podtrhla působení řady faktorů globalizace.

Dlouhodobě utvářené komplikované struktury výrobních vertikál, na jejichž vrcholu jsou silné nadnárodní společnosti se rozpadly během historického okamžiku. Symbolem tohoto rozpadu je

automobilový průmysl. Rozhodnutí o zastavení výroby se okamžitě přenesla do níže postavených dodavatelských vrstev s tvrdým dopadem na jejich životaschopnost a zprostředkovaně i do mezd jejich pracovníků. Z jiného úhlu pohledu tedy i do agregátní poptávky, která je koneckonců hnacím motorem ekonomiky. Podobné procesy proběhly prakticky ve všech odvětvích sekundárního a následně terciárního sektoru. Pokud se nepodaří tuto agregátní poptávku obnovit, povedou všechny ostatní kroky pouze k prohloubení existujících nerovností a nárůstu celosvětového napětí.

3.5. Rizika a příležitosti pro ČR

ČR je otevřená ekonomika s relativně nízkým podílem finálních výrobků a nízkou agregátní poptávkou. Tato skutečnost je zvýrazněna tím, že i řada finálních výrobců je v zahraničním vlastnictví, které jim umožňuje řídit nákladové a hotovostní úrovně a toky v rámci svých velmi často nadnárodních struktur dle svých potřeb. Na rozdíl od vyspělých zemí je v ČR vzhledem k nízkým mzdám zároveň poměrně nízká vnitřní agregátní poptávka, která ve velkých ekonomikách hraje roli přirozeného stabilizátoru, nejen hospodářského, ale i fiskálního a koneckonců i sociálního. V důsledku těchto faktorů je ČR extrémně závislá na vývoji světové konjunktury a rozhodování zahraničních vlastníků. Konkrétní odraz lze nalézt v poměru ukazatele HDP, tedy produkci nových hodnot ve srovnání s HNP (hrubý národní příjem), který představuje skutečný objem nového bohatství, které zůstane společnosti k dispozici po transferech do a z ekonomiky mimo území státu. Oficiální data z roku 2018 ukazují následující procentuální hodnoty poměru HNP k HDP v sousedních zemích.

Německo	102,80
Rakousko	99,75
Slovensko	98,42
Polsko	95,39
Česká republika	94,65

Zdroj Eurostat

Rok 2018 je prvním rokem, ve kterém je ukazatel HNP sledován v nové metodice oficiálně, srovnávat číselné řady tedy lze jen obtížně, nicméně transponované výsledky jsou dlouhodobě po roce 2010 víceméně podobné bez ohledu na rozdíly v metodice. HDP České republiky v roce 2018 bylo 5,310 bilionu Kč, „odplývání bohatství“ z ČR tedy představuje 284 miliard Kč. Pro srovnání – výdaje na starobní důchody jako nejvýraznější jednotlivou kompaktní položku státního rozpočtu činily dle údajů ČSSZ v tomto roce 351 mld Kč. Nositeli největší části tohoto „odtoků“ jsou velké nadnárodní společnosti a zejména finanční instituce. Tento ukazatel indikuje největší riziko i jednu z největších šancí pro ČR, kterou vláda podle všech dosavadních signálů nechce využít. Bez vyřešení tohoto problému a bez zásadního přiblížení reálné mzdové úrovně na úroveň alespoň průměru v EU nemůže ČR aspirovat na důstojné místo v mezinárodní soutěži.

Koronakrizе zároveň otevřela řadu rizik, jejichž váha byla dosud tlumena, zde jsou některá z nich:

- nákup firem v potížích ze strany kapitálově silných struktur a koncentrace kapitálu
- selektivní bankovní podpora firem v potížích a tím tlak na změnu struktury hospodářství

- odbytové potíže jak z hlediska zapojení do vertikálních dodavatelských řetězců tak z hlediska poklesu domácí agregátní poptávky
- kapitálový vstup státu do firem na základě nejasných kritérií
- dramatizace situace občanů v exekuci
- monetární politika ČNB

Každé z těchto rizik představuje samostatné rozsáhlé téma. Nezbyvá než doufat, že zkušenosti z probíhajících procesů nebudou jako už tolikrát zneužity proti občanům a nepovedou k prohloubení nerovností.